

népiesség, nemzeti romantikusaink színvonala alá esett: misztifikál, de emberi felemelkedést nem követel a népnek. Miért e nagy forgolódás, e nagy zaj a nép körül és mindig másképpen, mindig melléfogva? Engedjük Móricz Zsigmondot megfelelni erre a kérdésre: „A nép valóságos féltett és rettegett téma volt mindig az irodalomban. Fiatal szívvel nem értettem, ma már tudom, hogy azért, mert a társadalmi egyensúly fentartását nem tudták elképzelni másképp csak úgy, ha a nép megmarad a mély tudatlanságban és szegénységben.” Az új népiesek és egyéb néprajongók éppen ezt az egyensúlyt erősítik hamis képzeteikkel, tehát annak a csődnek az erősítéséhez járulnak hozzá, ami elől maguk is menekülnek.

Jegyzetek. 1.) Csak azt kell megjegyeznünk, hogy a nemzeti fennmaradás nem csupán antropológiai kérdés. Kulturális kérdés is. Balogh. E. így egy folyamat egyik feléről beszélt csupán. A cseh és román városokba felszivódott magyarság csak úgy lelhet a nemzetiségi megmaradás tétéle, ha megőrzi kulturáját. Itt kell tulajdonképpen felvetni és megvizsgálni ezt a kérdést. 2.) Kiirtják népdalaink nagyrészét, a pogány vallást, babonákat stb. De ugyanakkor a népi kultúra egyes elemeit felszivja az egyház. A népzenevel kapcsolatban a legvilágosabb s a legbizonyíthatóbb ez a folyamat, amikor a népzene egyes elemei az egyházi zene részeivé lesznek. — 3.) Molnár Antal: A zenetörténet szociológiája. — 4.) Tavaszy Sándor: Az élő falu, Helikon 1935. január. — 5.) Szekfü Gyula: „A magyar ut”, Uj élet 1935. febr.—márc. — 6.) Nyiresi-Tichy Kálmán: A népművészet, mint inspiráló erő, Uj Élet 1935. febr.—márc.

B Ű N T U D A T

Irta: REMENYIK ZSIGMOND

„Egy tanya elhamvasztása igazi szerencsétlenség és katasztrófa, a „haza pusztulása” elleniben frázis.”

Goethe.

Mondják, hogy van egy büntudat, amely előbb vagy utóbb a „tett színhelyére” visszahajtja a bűnözőt. Lassan csirázó mag ez, bár sűrű bozótokban kiterébélyesedő, nyomasztó álmokat eredményező, éjszakákat nyugtalanitással telítő, lappangó és békét nem hagyó. A gyilkos, a kerítő, a romboló és szegényeket elnyomó büntudata ez, akiben még éledezik azért egy szemernyi tisztaság, a hamiskártyás, a gyujtogató és a megalázó büntudata, a népet alig emberszámba vevő és az emberi haladást gátoló. Az elkövetett bűnnek erről az elementáris hatású tudattá válásáról beszámol az irodalom is, hogy csak Rodion Raszkolnyikov tanuló példáját idézzem a sok közül, aki nyugalmat nem lelő állapotában hetekkel a gyilkosság után visszalopódzik a Szénpiac környéki házba és éjnek idején becsenget áldozata már elhagyatott lakásának ajtaján. Alig állítható, hogy tisztán tudatosított lenne ez az állapot, feltáratlan és kibogozhatatlan gyökerei mélyre és messzire nyulnak, az öntudat sötét barlangjaiba. Tompa fejszecsapásainak döngése megsüketíti a fület és az állapot, amit eredményez rémekkel és emlékeztető réműlettel teli. Van-e, aki ezt kibírná legalább vinnyogás nélkül, anélkül, hogy ócsárolná akár magát, akár népét és fajtáját, magának, népének és fajtájának bűneiért.

Egyéb-e gonosz mihasznánál, aki ezt kibirja, és ahelyett, hogy félreértés-nélküli szövegben számolna be népünk, világunk és kultúránk pusztulását eredményező kapcsolatairól, elegáns prózában és csillámgelő rimekben suttog az irgalomról, a kalandról és a szereleimről. Sodorj, sodorj hát büntudat, ha nem is egyéni bűntények feltárása felé, de fajtám, elődeim és osztályom felelősségnélküli magatartása irányában, amit következményeiben, legalább, amint ezt nekem látni megadatott, rossz országutakon, beteg és tudatlan népen, babonák utvesztőjében kinlódó társadalmon kívül, omladozó házakon, elhagyatott üzemeken, pusztulást jelképező kalyibákon, rongyos, megalázkodott és szájalomraméltó emberek tömegén kívül egy egész olyan világ jelez, amelynek létezését éppen fajtám, elődeim és osztályom elmúlt magatartása magyarázhatja csak.

Lassan döcög előre a vonat, aféle szegények vonata ez, minden állomáson megáll, fel és lekászolódnak róla a szegény emberek, álmosan lóbálja színes zászlócskáját a bakter, mindenki láthatja rajta, hogy mi féle zászlót lobogtat kezében, azon még sohasem gondolkodott. Emóció nélkül lobogtatja a zászlócskát, nyugodt lelkiismerettel akár olyan zászlót is adhattak volna a kezébe, amelynek közepén aransárga nap izzik vagy amelyre fehér elefántot himeztek. Ez a részvétlenség gondolkodásra készítő, talán csak azért ez a látszólagos fásultság, mert szegény vonatról van szó, bizony könnyen megtörténhetik, hogyha nem kofavonat, döcögő bumli vagy tehervonat indul vagy érkezik a sineken, hanem gyorsvonat, mindjárt lelkesebben lobogtatja a bakter zászlaját. Chaplin példátmutató filmje, a *Modern Idők* jut az ember eszébe önkéntelenül, a bakter is egy magyar Chaplin, egy a nyolc és félmillió közül. Kevesebb elánnal ugyan, kevesebb könnyedséggel és gaminos léhasággal, méginkább kevesebb korszerűséggel, majdnem időn és téren kívül a reménytelenségbe ágyazva, részvétlenségével forrongó napjaink embert és eszmét alakító jelenlétét meghazudtolón. Lassan döcög előre a vonat, vajjon előre döcög-e valóban vagy az egész szemfényvesztés, amire nem egy példa akad világunkban és a vonat ahelyett, hogy még csak előre is döcögne, egyhelyben áll. Ami a tájak változását jelzi, jelzi-e egyben az idő és a kor haladását vagy minden, ami az elmúlt századokkal szemben a változás képét mutatja, csak az emberi állapotok kendőzését szolgálja? Jó-e valóban a föld, szorgos-e valóban a nép, szereti-e és gondját viseli-e terményeinek az isten, és végső fokon jószágos és a bajban segítséget nyújtó testvérei-e a népnek a hatalommal felruházott vezetők? Hamisan cseng ez a kérdés, mert tulságosan valláserkölcsei színezetű, majdnem teológiai értékű, azonkívül hogy felvetett formájában sem nem korszerű, sem eléggé nem komoly. Formájában alig lépi túl az olyan tanyai iskolák számára készült olvasókönyvek hangját, amelyek háta mögött az emberek együtt élnek a gondolkodásra képtelen jószágokkal. Ahová hertenként egyszer csak a csendőr látogat el, dohánycsempészeket és szökött cselédek a törvény hatalmára emlékeztetn, ahol sár fedi a lapos szikes földeket és ahol a mag sem csirázik duzzadóbban, mint az élve eltemetett gondolat.

Dombok változnak sík lankákkal, rétek és legelők akác és bükkerdőkkel a Rákosokon túl megváltozik a táj képe, elveszti iparosított jellegét, ázsiai homok fedi az ázsiai tájat és ázsiai ég borul az ázsiai vidékre. Alig elképzelhető ez másként, ez a faj, ha faj egyáltalán élhetett-e volna egy évezreden át angol dombok között vagy gátak közé szorítva kulturáit, termőföldjeit, fedhette-e volna cseréppel és palántával házát, legalább is abban az állapotban, amelyben ez alatt a ezer év alatt létezett.

Vannak, akik a nádfödeles kunyhót, a faekét, a bundát és subát, szikes földeket, pogány természetimádatot és szabados erkölcsöket a fajta ázsiai eredetével hozzák szoros kapcsolatba, de tőle elválaszthatatlanul, talán annyiban igazuk is van ezeknek, amennyiben tanujelét mutatják annak, hogy kulturált és kulturálatlan vagy már az ősidőkben civilizált és még napjainkban is barbár körülmények között élő ázsiai fajták között különbséget tesznek. Lassan döcög előre a vonat, Pécelen túl a gödöllői dombos erdők közé ereszkedik, fáradtan kanyarog le a síkság felé, ahová Aszódnál kifut. Domboldalakra, vizmosásokba épített falvak mellett haladt el közben, amelyek messziről valami szegénysorsú óriásgyerekek kopott játékszereinek tűnnek, vakolatlan házfalakkal, görbe ucákkal, a falvak közepén kiemelkedő szegényes templommal, pipázó bakterrel, egy félremagyarázott civilizáció és egy rosszul értelmezett kultúra szálnalmas jelképeivel. Vajjon költői ez a táj, létezik-e festő, aki vásznán e tájat megörökíteni méltónak találja, és ha már megörökítette, hogy azt eladja jó pénzen tőzsdéseknek, borkereskedőknek és gabonabizományosoknak, számíthat-e rá? A tőzsdések, a gabonabizományosok és borkereskedők mintegy babonás makaacssággal, amióta csak festészet van a világon, görbeviskós magyar faluk festett képe helyett a velencei gondolás-képet vagy az őszi erdő avarját kedvelik, legfeljebb még a naplemente az, amelynek helyet adnak csigabigákkal és horgolt függönyökkel diszitett otthonukban. Jár-e ezen a vidéken festő, olvas-e a nép, terem-e kis földje elegendőt a megélhetésre, és egyáltalán mai helyzetének állapotáért tudja-e, hogy ki a felelős? Isten büntetésének veszi-e ha gyerekei idő előtt elpusztulnak, akár a kiskutyák, maga oktalansága miatt szégyenkezik-e, ha levél érkezik és tudatlanságában azt olvasni nem tudja, érez-e felelősséget barbár magatartása miatt, ha erkölcstelen, szabados és nem mértéktartó? Nem valószínű, hogy embernek érezné magát levett kalappal kezében és mezitláb álldogálva papja, jegyzője, tanítója vagy urasága előtt, akikkel kapcsolatos testvéri állapotáról bizonyos magasztosabb alkalmakkor ugyan néha értesül. Mi a véleménye a hazáról, amelynek ő az alappillére, és vajjon mit gondol a képviselőről és a miniszterelnökről, aki őt emelkedett pillanatában édes testvérének, barátjának és segítőtársának nevezi? Hallgatnak a kis falvak, ezen falvak között nincs egy sem, amely választ adna felvetett kérdéseimre, hiába, nem ismerjük egymást, milyen alapon is várnám egy idegen falutól az őszinteséget.

Hátunk mögött hagyva az aszódi javítóintézetet, dombos kertjével és gonosz hajlandóságú kiskorú bennlakóival, a síkság felé kanyarodik a vonat. Ez már az Alföld, sík és lapos buzatábláival, cukorrépa földjeivel, kukoricásaival, ezüstreszabott legelőivel, akácfasorral bekerítetten, A lépten-nyomon belterjes gazdálkodásra hivatkozón. Jó magaviseletű paraszt gyerekek őrzik az árokparton a libát, a rossz magaviseletűek a javítóintézet kertjét ássák és gyomlálják daróc formaruhájukban. A jó magaviseletűek hetenként, ha egyszer esznek húst, a rosszak talán kétszer vagy háromszor. A jóviseletűek mezitláb fagyoskodnak télen, a csintalanoknak viszont van bakancsuk és fűtött termekben hálnak. Valami tébolyult szellem űz itt játékot jókkal és rosszakkal, most már alig eltitkolható. Miféle abnormális következtetést vonhatna le a szemlélő e világ jelenségeiről ezek után? Sötét erdők mélyibe helyezni volna a legtanácsosabb az efajta nevelő célzatú intézeteket, távol a szem elől, hogy senki ne szemlélhesse a büntetés viszonylagos kibírhatóságát szemben a jutalom alig emberinek nevezhető voltával. Még valakinek eszébe juthatna a sok mezitlábás, éhező és fagyoskodó gyerek közül, hogy a csintalanok és fékezhetetlenek helyzetét megirigyeli és hogy ő is be-

jusson a büntetettek irigylésreméltó otthonába, kitekeri a tanító kutyájának a nyakát. Ez már az Alföld, közeledik a vonat Hatvan felé. Lan-kás dombokra kúszik fel ismét a vonat, szőlőtáblák szegélyezik a sineket, távolban a cukorgyár kéménye füstölög. Ócska tégláégető telep mellett kanyarog az országút Gombos és Selyp felé, keresztül a Hatvani és Schossberger uradalmakon, szőlők között. Ez már Hatvan és Gyöngyös vidéke, költőktől meg nem énekelt táj, hogy úgy mondjam „irodalmilag” elhanyagolt vidék. Holott volna itt éppen elég megénekelni Való, románca szedhetné akármelyik élelmes költő a szőlőtőkék vérvörös és aranyárga nedvét, elégiákat költhetne dustejű vagy elapadt tehenekekről, a kor követelményeinek megfelelően kupiét faraghatna a napi nyolcvan filléres bérért dolgozó parasztról és csárdáshoz való szöveget az elárverezett napszamosokról. Dicsérhetné költő és író úgy e vidéket, mint e vidék békés lakóit, parasztokat, cukor és téglagyári munkásokat, szőlőnapszamosokat, műfajban igazán nincs hiány. Magános korcsma is áll egy-egy keresztutnál, hálás témája költői és írói tollnak, szer is nyikorog kővel vagy fával terhelt az országuton, varjú is kárrog az árterületet szegélyező jegenyén. Két lovas is baktat az uton, egy megelevenedett Jósika regény. A lovasok formaruhát viselnek, bűnösöket hajtanak a lovasok, hajtanak vagy keresnek, talán mindenki bűnös, mert tény az, hogy előlük mindenki kitér.

Döcögj, döcögj vonat, már közeledünk elhagyott otthonom felé, melyet most büntudatomban, hogy fölötte ítéletet tartsak, felkeresek. Ami felé már közeledünk, az a mult, a távolban kéklő Mátra csúcsaival. Gyöngyös, messziről világló fehér templomával, szőlőhegyeivel, bor és alma szagával. Mindez csak messziről tűnik most elém, messziről és homályosan a párás földek fölött, nem világosabban, mint a hegyek között sejtelmesen megbuvó Parád, az üveghutával és a vadászkastéllyal. Ez már a legenda földje itt, hősi föld, a kéken csillogó üvegek, ma a dögletes szagú víz, a csúzos betegek, a tüdőbajosok és az érlemeszese-dettek földje. Magas dombon ezen a földön uradalmi magtár áll, még a katolikus templomnál is kiemelkedőbben, mintegy jelképesen. Svábok lakta vidék, két talpukkal a földön álló sváboké, fuvarozó palócoké és mészégető szlovákoké. Észak felé ez már a hegyilakók földje, ez ugyan tulzás, hogy földje, inkább erdeje és hegye, bár korrekt kifejezésnek ez is kissé eltúlozott. A fogalmak ezen a környéken elmosódottak, zavaros elképzelések töltik meg az emberek fejét eféle fogalmakkal kapcsolatban, mint tulajdon, nép, szabadság, jog és tisztelet. Vannak magyarok, akik nehezen képesek megérteni, hogy élhet szomszédságában egy sváb, aki azon a földön, amelyért soha nem lázadott, mégis házat, szántót s erdőt birtokol. Vannak magyarok, akik kesernyés mosollyal szemlélik azt a komolykodó tülekedést, azt a jómódú krajcároskodást, ami ezeket a népeket szemében a cigánynál nem emelik felül, annak ellenére, hogy a cigány vályogkunyhóban él, a sváb pedig takaros házban, kukoricagórék, kazlak és ólak között. A Kápolna környéki magyar paraszt részére ez a fajta legalább is annyira idegen, akár a zsidó, akihez ugyan korcsmába jár, de akit még nyomorúságában is tréfás komolytalansággal kezel. Vannak parasztok ezen a környéken, akik ezt a fajtát bitorlónak nézik, akár a zsidót vagy az urat, törvényes és megtámadhatatlan bitorlónak ugyan, de mégis csak birtorlónak. Idegenek tőle nemcsak nyelve, de szokásai is, akárcsak papos vallásossága, a kalmárkodó magatartása és számitó tömörültsége. Gyanus ez a magatartás a paraszt előtt, azonkívül hogy módfelett idegen is tőle. A helyzet, amiben ezen a környéken is él a magyar vagy a szlovák paraszt, a svábétól merően külön-

böző. Munkát is alig kap tőle, legalább a sváb paraszttól nem, tehát ha egyéb nem is, de ez sejteti előtte a fajták és a birtoklók különbözőségét. Nem is tekintett rá másképpen soha, mint betelepített, kedvezményekben részesített idegenekre, akik anélkül hogy erre különösebben bármivel is jogot érdemelték volna, nemcsak birtokolják a földterületeket, uralják a vásárt és a piacot, még politikai értelemben is kisajátítják és ellepik a falu társadalmi életét.

Már lassít a vonat, Kál után következik Füzesabony. A sinektől balfelé a távoli kék égből kiemelkedik a Bükk, hónaljaiban elrejtett szlovák és palóc falvacskákkal, a fővonalától eltérő vicinális mentén szunynyadó Egerrel, de jobb oldalon már szélesen terül el a síkság. Mintha szinte már észszerűtlenül, egy aféle esetleges „kulturvonal” hatása alatt, mint a vasúti sín, határolódna el egymástól a hegyes és a sík vidék, a jelen és a múlt. Tanya tűnik elő egy erdőcske végiben, az egri érsek tanyája ez, az erdőcske is az övé, akárcsak a föld, mely a tanya és az erdő körül elterül. Kápolna áll a rét közepén a tanya közelében, csupa illendőségből, a mindenkori érsek kegyeletes érzületére és buzgó vallásosságra hivatkozón. Jár-e e kápolnába valaki vagy csak véletlenségből felejtődött itt még a jobbágyság korából, bele nem illően e bérfizetésre és haszonhúzásra alapított világba? Széles, két oldalán vastag rétegben porral fedett út kanyarog a kerecsendi erdők között Eger irányában, alig üzemesített kőbányák mentén. Békés erdőőr áll az út egy kanyarulatánál, kissé távolabb katonák gyakorlatoznak, ez már a civilizáció. Ünnepnapokon kirándulókkal megrakott autóbuszok haladnak el ezen az uton Egeren keresztül Lillafüred felé, de most még ebben a sardjadzó tavaszban nem indult meg a forgalom, a fák is alighogy rügyeznek és virágok sem bontogatják szirmaikat. Ebben a völgyben és ezeken a hegyeken későbbben indul meg mindig a vegetáció, lenn a síkságon már lombosodnak a fák, mikor Tályá, Maklár, Szarvaskő és Felnémet községek környékén még alszanak a bokrok és a füvek. Egerben még felsőkabátban sétálnak a papok, a dohánygyári és árvaszéki tisztviselők, amikor harminc kilométerre dél felé már ingujjra vetkőzve szánt és boronál a paraszt. Egerben még gőzfürdőbe járnak a hivatalnokok, még palóc kocsisoktól szállított bükkfával rakott kályha mellett húzódnak meg a gondozottszerű szobakutyák, amikor a sinektől dél felé eső vonalon a pelyhedző kis kacsák már az usztató gödrök melegedő vizében áztatják sárga tollaikat. Itt még mindenki alszik, amikor a pusztán már mindenki munkába állt. Csak a harangok konganak szakadatlanul, egy elmuló világot idézgetőn.

Lassít és megáll a vonat. Akinek kedve van, az utazik tovább, valóban utasok másznak fel a kocsikon, vannak még emberek, akiket omnibusz üzletek szólítanak Miskolcra vagy akiket vár komor gondokba borult homlokkal a tokaji borkereskedő. Ez már itt Füzesabony, hivalkodó és túlméretezett pályaudvarával, amihez állítólag úgy jutott, hogy az épület terveit annakidején felcserélték az ugyanakkor épülő Fiume állomásának terveivel. Kora reggel van még, verebek csiripelnek az ágakon. Boldogtalan állomás, port nyel a kék tenger sós és hús párája helyett, egy szeles rajzoló vagy egy szórakozott építőmester helyrehozhatatlan slendriánsága miatt. Kis kávédaráló áll a sineken, ez döcög néhány utasával, majd tovább Debrecen felé, át a Hortobágyon. Lassú léptekkel sétál végig a perronon két gyanakvó csendőr. Kis parasztyerek, mint valami akreditált felekezet megszállott papja hirdeti harsány hangon a kulturát: *Színházi Élet, Tolnai Világlapja, Délibáb*. Igen, igen, délibáb. Szerencsés táj, amelyen a szegény és munkanélküli paraszt, be-

teg és elmaradott nép, hivatását tragikusan félremagyarázott értelmiség, és gondterhes birtoklók mellett a valóság határain belül, mintegy kárpótlásképpen a természet délibábot is produkál.

*

Az állomás előtt kocsi vár, mondjam-e azt, hogy „hintó”, mállott és kopott szekrénnel, két fakó kis lóval, mundérba bujtatott legénnyel a bakon, inkább „tisztos szegénységre” és a „dicsőségesebb multra” emlékeztetően, mintsem hivalkodón. Alighogy megindul a kocsi, nyikorogni kezd a féder és lassítanak a lovak. Bornyúszállító teherautó dőcög el a kocsi mellett, szó sincs róla, hogy a lovak megugranának, hol vannak már ezek a legendás idők. Ember, állat az utóbbi években sok mindent megért, a megismeréssel egyidőben el is veszett a félelmet keltő varázs. Nem ugranak már meg, ha autó halad el mellettük a lovak, nem bámul tájékozatlanul a vonat után a paraszt és nem ugatja meg a kutya az adóellenőrt vagy az árvereztetőt. Dél felé kanyarodik az országút, falvakkal ritkán népesített pusztaságon át, le a Tisza felé. Petőfi járt legutóljára errefelé azok közül, akiknek kapcsolatai voltak a néppel, a hazával és végső fokon az irodalommal, a korcsma, ahol annakidején megszállt, még ma is létezik. Igazi falusi korcsma ez a poroszlói ut mentén, még benn Füzesabonyban, szemben egy jámbor és nyilván a feltűnést kedvelő parasztépítette kőkeresztel, beugróval és itatóval, nagy állással, amint ezen a környéken a fuvarosok és vándorló marhák befogadására alkalmas hodályt nevezik. Ez a Vértályog korcsma. Alig emlékezik már valaki is a bennlakók közül az elmúlt neves vendégre, a korcsma forgalma és látogatottsága jóval a többi létező korcsmáé alatt marad, a hébe-hóba táncoló legények is más korcsmákban rendezik meg mulatságaikat. A kortlesek is más korcsmákban gyülekeznek és ha a képviselő, a haza valamelyik atyja beszél, más és ennél alkalmasabb térségekre gyülekezik a nép. Petőfi szabadságról beszélt, átkozta a zsarnokokat és olyan nézetei voltak, amiket ha felidézne az ünnepi szónok, biztosan számíthatna rá, hogy megérti a nép. Inkább a piacon beszél tehát gondterhes arccal adóleszállításról, munkalehetőségek teremtéséről, cselédkérdés rendezéséről a haza atyja, ha hivatásszerűen errefelé vetődik választás előtt, hogy választás után miről beszél, hogy egyáltalán elvetődik-e errefelé, hogy emlékszik-e lelkes pillanataiban hangoztatott könyörgéseire és fogadalmaira, annak csak az ő békésen szunnyadó lelkiismerete lenne a megmondhatója.

A falu végén, a félig kiszáradt Laskó patakon keresztül vezet az ut. Valamikor kóbor cigányok verték fel sátraikat a patak mentén fekvő agyagos gödrökben, itt éltek egész éven át, télen sárból összetákolt kalibákban, nyáron rongyos és foltozott sátorokban. Pár éve csak, hogy megszűnt ez a paradicsomi állapot, nem hangos már a környék állandó botrányos osztozkodásuktól, verekedésüktől. Bőszaporulatú és nagykiterjedésű volt ez a Kolompár család, gyerekeik az ut porában heverték reggeltől estig, asszonyaik koldulni jártak, a férfiak pedig vagy a dögtemető körül kószáltak vagy bölcs keleti szokás szerint hasukat melengették a napon. Ha valahonnan eltűnt egy bornyú, ha agyonütöttek a határban egy vándorló árust, a csendőrök első látogatásukat mindig Kolompáréknál tették. Fantasztikus hirszolgálatuk útján órák alatt értesülést szereztek róla, ha valahol megdöglött egy disznó vagy felfuvódott egy tehén és máris megjelent a színhelyen az egész Kolompár-család. Paraszt elképzelhetetlennek tartotta, ha mégoly szükségben is volt, hogy megegye a dögöt, Kolompárék viszont ünnepnapok előtt döglött

disznókról, döglött tyukokról és lovokról álmodtak, Megtörtént, hogy ponyvás kocsikon vendégek érkeztek a tájra, ezek pár hétre felütötték Kolompárék gödreiben sátrukat és élvezték vendégszeretetüket. A vendégek üstöt foltoztak vagy kivágták a környékbeli vastagabb fákat és teknőt faragtak törzsükből, a gyanakvó előljáróság állítása szerint azonban mindig csak alibiképpen. Kehes és pókos lovaik megkötözve legelésztek a gödör hajlatán, kutyáik megugatták a parasztokat és **gyerekeik** meztelenül hemperegtek az országuton. Mégis arisztokratáknak számítottak ezek a cigányok, módfelett lenézték a környékbeli, vályogházakban települt cigányokat, sőt mi több, lenézték magát a parasztot is. Még az urnák sem köszöntek, emlékszem nagyszakállú férfiakra, akik ha családostul néha végigmentek a falun, legelői haladtak egyedül, utánuk ment pár lépéssel a színes szoknyákba és kopott tarka bluzba öltözött asszony és néha egy féltucat meztelen gyerek. Meztelen lábuk nyomán kavargott a por és hangos kiabálással szidták egymást ismeretlen nyelvükön.

A táj, mely a falun túl elterül, csupán a felületes szemlélő előtt viaszgatalan és sivár. Az én részemre végtelenül sokat jelent, bogáncsos számarkóróival, szikvirágaival és fertőivel. Vastag, fehérremszelt cementrudak kerítik körül a vásárteret, amely árnyéktalanul, lombos fák hiányában perzselt fűvel borítva áll most elhagyatottan. Ha itt az ideje és áll a vásár, itt gyülekezik a közeli és; a messzi vidék. Malacok sivitanak, tehenek bögnek és lovak ugranak, vastag kezével rápaskolva a jószágok hátára szimatol a kupec és komoly rátartisággal, látszólag érdektelenül áll kihajtott malaca vagy tehene mellett a paraszt. Állatok és emberek zsvivaja tölti meg a teret ilyenkor, por, füst és hulladék kavarg a vásár fölött, ígéretések és csalafinta hazugságok lógnak a levegőben, akár az ereszre kiakasztott, megsárgult kukoricacsövek. Itt találkoznak a testvérek és a komák, barátok és ellenségek is, valami megbocsátó békülékenységben. Kocsijuk mellett, szögesvégű bottal kezükben állnak az ispánok és a birtokos urak, látható megelegedéssel, hogy összekeverültek és szidhatják a miniszterelnököt és a magas adót kivető államot. Sárgásszürke porköpnységben érkeznek a jegyzők, kocsin vagy autóbuszon, hivatalos hangjukat már otthon, még mielőtt a vásárba indultak volna, szögre akasztották és elvegyülnek a kupecok és urak közé, agrárkapcsolataik demonstrálásaképpen. Késő délutánig tart ez a vásár, utána még hetekkel sem tűnik el a nyoma. Letaposott föld, rothadó ganéj, rongy és papircafatok fedik a vásárteret, a cementrudak ledöntve és sok helyen kettétörve hevernek az oszlopoktól elgurítva kóbor kutyák szaglászhatnak csak a gödrök között, zsiros papirosokat nyalogatva és csontot kaparva ki a felturt göröngyök közül. Most nincs vásár, abonyi tehenek legelnek csak a gyepen, ez a rét Füzesabonyé, a község tulajdona. Aki legeltet, az tehenenként, járásonként a falunak bizonyos összeget fizet, ebből az összegből tartja a falu a csordást és; számolja el az államnak a terület után kiszabott adót. Most nincs vásár, nem mintha nem lenne mindenkinek eladó malackája, lesóványodott tehene, amit már tartani is képtelen, a helyzet azonban az, hogy senki sem vesz, mindenki csak elad. Már illetőleg csak eladna, ha akadna a jószágra vevő, mert ezen a környéken gyakori az aszály, ember, állat sorvad és soványodik, alig látni ezen a vidéken bőtejű, fiatal fajteheneket, erőscsontozatú malacokat és kemény munkától meg nem roppant, idő előtt ki nem vénhedt lovakat. Akár erős, munkától meg nem, roppant parasztokat is alig, középtermetű és inkább alacsonytermetű ez a nép, amely lakja ezeket a kósza utak mentén szétszórt községeket, Dormán-

dot, Besenyőtelket, Tárkányt és Poroszlót.

Sovány eper és igénytelen afrikai akácfák között halad a kocsink, alig kétkilométeres ez az út, az is nyilegyenes, bizonytalan kalandokat magától mereven visszautasító. Hogy is kerülhet egy ilyen egyenes út erre a világra, miféle távoli boldog csillagzatról csöppent ez elénk, a logika és az ésszerűség oly' kevésbé méltányolt jelképeként. Palóc kocsisoknak álma ez az út, akik megrakott vagy üres kocsijukon bóbiskolva szabadra engedhetik a kantárszárát, anélkül, hogy bóbiskolásukat megszakítanák. Hosszan, akár a horizont, nyulik el egy mély árok az országot keresztezőn, ez a Csörsz-árok, beomlott partjaival, és dombosrahányt, magas oldalával. Tokajtól indul ez az árok, lenyúlik Árokszállásig, hogy valamikor, talán egy évezreddel vagy még előbb, tervszerű csatornázás céljaira épült, alig kétségbevonható. Elmult hun vagy avar időkből maradhatott meg, akár az a néhány jelképes domb, amely a síkságból kiemelkedik, látszólag értelmetlenül. Hun és avar parasztszontjait takarják most ezek a sulyos domboldalak, olyan hun és avar parasztszont, akik valamikor a csatornaépítésben résztvettek, verekedésekben vagy napszúrásban ott meghaltak vagy szétépték őket valamiféle vadállat. Ki tudja miféle oknál fogva a csatornaépítés abban maradt, talán kelta vagy trák „hordák” támadták meg a legeltető réteket vagy valamelyik hun vagy avar vezér rosszat álmodott és ahelyett, hogy békés és termékeny munkálatokra serkentette volna a népet, legényeivel összetereltette a parasztszontot és a törzsi törvény értelmében maga előtt hajtotta békés telepeket gyujtogatva, a nyilván akkor is csak kinjában ordító csapatot. Él ez a törvény, nem egy kiszáritásában félbemaradt mocsár, nem egy betemetett omladék, alapjaiban felépített, de félbeszakított, pusztuló vasútvonal emlékeztet erre, még ma is a barbár időkre hivatkozón.

Már Dormánd felé közeledik a kocsi, a józanok előtt alig érthető izgalommal szemlélem a rég nem látott, de azért számomra mindig emlékeztető és soha nem feledhető tájat. Ezen a réten kóboroltam gyerekkoromban, karácsonyi szünidők idején a ködben, néha késő éjszakáig kimaradva a házból, rejtélyes erőktől hajtva, rövid nadrágban és vékony harisnyában. Ebben az időben olvastam Haeckelt és Darwint, Weinigert és Rousseaut, Adyt, Tosztojt és Flaubert-t. Tél volt és az árkokat az út mentén betemette a hó, kopott jégtáblák fedték a fertőket és a közeli faluban kutyák ugatását kavargatta a szél. Durvatörésű darabosságban alakulgatott ki ebben az időben előttem a világ, eretnek olvasmányaim tejszerűen keveredtek az egri papi tanárok kenetteljes és céltudatos tanításaival, nem láttam még világosan, hogy mely eszmék azok, amelyek miatt szégyenkezhetem. Mindenesetre hajtott valami, arra is emlékezem, hogy mérhetetlenül züllöttnek és elveszettnek éreztem magam, minden értelemben megfertőzöttnek, talán piszkosnak is, hisz mindennapos fürdővel még akkor sem számolt az akkori falusi és kisvárosi civilizáció. A vér, amit magamban hordtam, nyugtalan volt és módfelett szerencsés keveredésű. Emberi magatartást diktált ez a vér, egészen szokatlanul, a furcsa keveredés következményeképpen. Sok mindent kibírni tanított meg viszont a táj, ellenállást, érlelőn és bizonyos foku barbárság szükségességét ebben a világban igazolón. Már, mint kisgyerek is a természettel éltem szoros kapcsolatban, a környékbeli tanyákon és gazdasági udvarokban szemlélttem először állatok közösülését, ott nevelkedtem, ha szégyentkeltő megkülönböztetésben is a parasztyerekekkel, ott tapostam tilalmak dacára a tőzeget és csépléseknél ugyancsak ott hánytam a pelyvát. Ez nyilván alkalmatlankodás

volt a részemről, de falun ennyit minden gyereknek elnéznek. Itt heveszttem nyáron a buzatáblák között, itt kugliztam vasárnaponként a legényekkel. Itt hallgattam éjszakánként a nyitott ablakon át a közeli vonatok robogását, ide érkezett meg apám a háborúból kétségbeejtő állapotban, hosszú és gondozatlan szakállal, halálát siettető emlékekkel. Itt szivtam a port és itt tüzött rám kegyetlenül a nap, itt nyert értelmet előttem az otthon és végső értelemben a „haza”, amely részemre soha sem jelentett kevesebbet, mint a falut, az udvart és a házat, amelyben éltem, és végső fokon az ágyat, amelyben megláttam a napvilágot.

Még mielőtt beérne az utas Dormánd parasztházai közé, lassan haladó juhnyáját lát az ürgelukaktól feltúrt ugaron. A juhok Tárkány felé igyekeznek, Tárkány körül terül el az egeri káptalan egyik birtoka. Több, mint százezer hold szántó, erdő és legelő dicséri az egeri főpapok szorgosságát, erdőn, szántón és legelőn kívül sok kő- és szénbánya, szeszfőzde és malom honorálja még a testület istenhívó ájtatosságát. Ez a száz-ezer hold szétszórva fekszik Kétutközben, Hidvégen, Szihalmon, Borsodban, Hevesben és Hajduban, tucatszám nagykiterjedésű tanyák, ispán-ságok és intézőségek körül. A tárkányi föld javarésze az egeri főkáptalané, a tárkányiaké viszont a hir és a dicsőség, övék a halottlátó asszony. Nagy a hire ennek a halottlátó asszonynak, mellette a dormándi kombinált jós és halottlátó asszonynak a hire is elenyészik, akár az éjszaka elmúltával összezsugorodó szellemek. Sárosközben lakik ez a tárkányi halottlátó asszony, elhalt urak és parasztok, katolikusok és zsidók szellemei töltik meg időnként a házat, és bizonyos alkalmakkor egy-egy kivételes állapotban lévő megjelenik. „Halottak vesznek körül” — mondja látogatójának a halottlátó asszony, aki felkereste batyuval Szolnokról vagy autón Debrecenből, néha Pestről és Dunántulról, — „a halottak megtöltik a szobát, mint szólnak, csak intenek”. Élőkről soha sem beszél, mindig csak halottokról és halottokról. „Vizben uszó halottat látok” — mondja a halottlátó asszony, — „nyakán kötél lóg és kezében tart összeszorítva egy fülbevalót”. Elhalálozott parasztok, kereskedők, kupecok, papok, kézművesek és katonák szellemei töltik meg a halottlátó asszony házat, jelképek alatt roskadoznak a falak, hogy ki volt Berzsenyi vagy Bródy Sándor, azt esetleg nem tudja a falusi kántorné, hogy létezik valami Babits nevezetű író Magyarországon, abban esetleg a magasrangú miniszteriális tisztviselő neje kételkedhetik, a szocializmust az „értelmiségi osztály” tagjai is összetéveszthetik a vegetarianizmus-sal, de a halottlátó asszony hire még messzi vidéken is él. Babonás parasztok érkeznek Tárkányra és Dormándra messzi vidékről, hogy halottaik kívánságai és állapota felől érdeklődjenek. Babot hoznak, fejtett babot, lisztet, tojást, pár csirkét és sivitó malacot, a pusztá e primitív fizetési eszközét, éppen csak hogy nem „dolgozzák le” a halottokról szerzett értesülések árát a halottlátó asszonyok házatáján. Előljárástól és a különböző egyházaktól megtürt működésük következtében boszorkányokkal és hazajáró lelkekkel zsufolt a vidék, a szellemi táplálékot még mindig a kalendáriumok és a füzetes ponyvaregények képviselik, de hogy a saját élete, gazdasági, egészségügyi és szellemi állapota is kalendáriumba és ponyvaregénybe való, azt az éhinség eredményezte nélkülözés, a föld és munkanélküliség, betegségek valóságának jelképeken túli és inneni állapotában sem tudja még a paraszt.

(Folytatjuk)